

Norge sett fra vrangsiden

Politiske kulturer og ukulturer på 1800-tallet

Norwegian political culture and its darker flip side

An alternative view of the 19th century

Kai Østberg

Førsteamanuensis, Institutt for økonomi, historie og samfunnsvitenskap, Universitetet i Sørøst-Norge

E-post: kai.ostberg@usn.no

ABSTRACT

The new, comparatively democratic political regime established in Norway in 1814 was founded on liberalism and the separation of powers. This called for a reformation of the administrative habits and mentalities of absolutism, in essence of the entire political culture. In this introduction the concept of political culture is discussed, and the idea of its darker flip side is introduced and defined. A key point is that whereas the political culture is acknowledged by the historical agents themselves, the flip side is shamefacedly hidden away or more or less unconsciously reproduced. The redefinition of the borders between the public and the private spheres is central to the societal transformations that we put into focus in this special issue. These aspects of the political culture that were unacknowledged or tainted with shame related to both the private and the public spheres, but above all to the gray area in between the two, like in the cases of the MeToo-campaign beginning in 2017. What follows is a few examples from the different articles: Social scorn as a remnant from the society of orders. Excessive demands for correct and principled discussion in the public sphere, which considerably narrowed effective freedom of speech. Satirists mocking the powerless in public for their lack of linguistic finesse. Popular meetings fostering public untruthfulness. Policies for temperance aimed at the poor and sparing the drinking habits of the “better” class of society. Doctors fighting scientific progress for ideological reasons, or to preserve their own prestige and power.

Liberalismen vant fram som en dominerende styringsideologi på første halvdel av 1800-tallet i Norge. Den nasjonale uavhengigheten og den nye konstitusjonen i 1814 markerte på det formelle plan et brudd med eneveldets autoritære styre og dermed med et politisk og sosialt system basert på personlige bånd og et uklart skille mellom privat og offentlig. En reformering av de administrative vaner og sosiale mentaliteter, av hele den politiske kulturen, framsto som påkrevet for å innfri løftene i den nye konstitusjonen. Blant historikere har embetsmannsstatens ideal om den upersonlige og rasjonelle statsmakt nedfelt seg sym-

bolsk i bildet av de to blekkhus på embetsmannens pult i hans embetsgård: Ett som han dyppet sin penn i for offentlige anliggender på det offentlige regning, og ett som han bekostet selv, for private affærer. Interessant nok later det til at dette bildet er en vandrehistorie historikere ukritisk har overtatt fra hverandre. Harald Espeli og Yngve Nilsen har påpekt at ikke bare er selve fortellingen om de to blekkhus fiksjon.¹ Dens seiglivethet avspeiler også at det lenge rådet en feilaktig historikeroppfatning om embetsstanden i det frie Norge som i all hovedsak hederlig og ukorrupt.² Dette bilde kan være korrekt for tiden etter 1850, påpeker forfatterne. Her har de funnet få misligheter. Men for perioden før er det en annen sak.

Idealet som avspeiles i historien om de to blekkhus eksisterte likevel, som ideal, selv om ikke realitetene harmonerte med det. Dette idealet minner ikke så lite om det Habermas har skissert i teorien om den borgerlige offentlighet, selv om det i det norske tilfelle var snakk om en offentlighet som snarere var embetsmannsaktig enn egentlig borgerlig. Staten skulle etter denne visjon styres etter rasjonelle prinsipper, basert på kunnskap, fellesnytte, meritokrati og en allmennvilje som var «lutret og modereret» av en utøvende makt som hvilte i hendene på en opplyst politisk og administrativ elite.³ Senere i århundret var demokratiske krefter på frammarsj, basert på tanken om det alminnelige menneskets verdighet og om et åpent politisk ordskifte preget av sannhet og rettferdighet.⁴ I det knippe av artikler vi her presenterer, ønsker vi å konsentrere oss om vrangsidene av disse idealene, om negasjonen av den påkrevde reformasjon og de nedslag dette fikk regionalt og lokalt, med eksempler særlig fra Telemark og Kristiania. For å gjøre det, har vi tydd til begrepene politisk kultur og ukultur.

Politisk kultur er et begrep som er lett å gripe til, men vanskelig å definere. I sin kritiske analyse av begrepet tar statsviteren Stephen Chilton utgangspunkt i to hovedretninger.⁵ Den ene konsentrerer seg om befolkningens holdninger og følelser knyttet til politiske eller politisk relevante temaer som kan strekke seg fra barndomserfaringer med beslutningsprosesser i familien til hvilken tillit den enkelte har til at en myndighetsperson vil lytte til dem hvis de klager på et forvaltningsvedtak. Dette er den sosial-psykologiske tilnærming, mest kjent fra Almond og Verbas komparative survey-undersøkelse *The Civic Culture* fra begynnelsen av 1960-tallet.⁶ Den andre er den som legger vekt på kulturen som et system av symboler som deles av en viss gruppe mennesker og gir mening til deres handlinger, i tråd med antropologen Clifford Geertz' begrep om *thick description*. I sine arbeider med politisk kultur i Frankrike under det gamle regime og under revolusjonen, definerer historikeren Keith Michael Baker seg eksplisitt vekk fra Almond og Verbas tradisjon og inn i den symbolske tradisjon, spisset i lingvistisk retning: Han ser «politics as about making claims», og politisk kultur er for ham «the set of discourses or symbolic practices by which these claims are made».⁷ Et

1. Espeli og Nilsen 2016, s. 21, notene 5–7.

2. Det skal nevnes at nokså parallelt med Espeli og Nilsens arbeid hadde Ola Teige rettet søkelys mot korrupsjonen i Norge i årene etter 1814, og også mot embetsstandens myte om at de alltid hadde vært ukorrupte, noe som ble understøttet blant annet med historien om de to blekkhus. Se Teige 2015, s. 207.

3. Det berømte uttrykket om allmennviljens rolle er fra Frederik Stang, se Kaartvedt 1964, s. 441.

4. Se for eksempel Roos 2018.

5. Chilton 1988, s. 424.

6. Almond og Verba 1963.

7. Baker 1990, s. 4.

eksempel på hvordan Baker anvender denne analysemetoden, finner vi i hans studie av hvordan selve begrepet revolusjon fikk en langt mer positiv klang i fransk politisk tenkning i løpet av 1700-tallet og ble preget av opplysningsfilosofenes tro på menneskets muligheter og på framskrittet.⁸ Dermed fikk begrepet også en samfunnskritisk, mobiliserende funksjon. Stormen på Bastillen 14. juli 1789 ble den første store praktisk-politiske manifestasjon av kollektiv inngripen i framskrittets tjeneste. Det som gjorde seg gjeldende, var en ny forståelsesramme og motivasjonsstruktur for kollektiv handling som har vært med oss siden. Baker kaller dette «a script for modern politics». Men som kjent var det strid om hva som var den rette revolusjonære lære. Det leder oss over til et eksempel som enda mer konkret viser hva som ligger i å «make claims» i lys av visse diskurser eller praksiser. De parisiske sans-culottene i seksjonene (valgforsamlingene) hadde en annen oppfatning av folkesuverenitet og demokrati enn både kommunestyret og nasjonalforsamlingen. Sans-culottene tenkte og handlet ut fra et ideal om direkte demokrati inspirert av Rousseau, og hevdet at de forvaltet en fraksjon av folkesuvereniteten. Dermed mente de blant annet at de hadde rett til å tilbakekalle sine valgte representanter. Disse representantene var imidlertid selvbevisste menn som forfektet ideer som var mer i pakt med vårt indirekte demokratiske system i dag, om deres egen rett til ubundet å styre over det folk som hadde valgt dem.⁹ Spenningen mellom de to oppfatninger vedvarte. I 1793 kom sans-culottene til å sette makt bak sin demokratiforståelse, og møtte opp i nasjonalforsamlingen med våpen i hånd for å presse fram ønskede beslutninger.

For historikere er det et åpenbart problem med Almond og Verba-tradisjonen at den baserer seg på spørreundersøkelser, og dermed vanligvis krever informanter som er i levende live. En innvending mot denne tradisjonen er det også at den ikke egentlig fokuserer på kultur som et subjektivt forankret verdifelleskap, men heller etablerer et slags statistisk aggregat av holdninger.¹⁰ Den symbolsk-lingvistiske tilnærming ivaretar denne dimensjon bedre. I andre tilfeller kan imidlertid den symbolsk-lingvistiske tilnærming lett bli for intellektualistisk og miste noe av den vekt på vaner og mentaliteter som førstnevnte tradisjon ivaretar. Den egner seg kanskje bedre til å studere fransk rasjonalisme i revolusjonær tapning enn pragmatiske og konsensusorienterte nordboere, tunge av vadmél og tradisjon. Det har derfor sine fordeler å operere med mere lodne og vidtfavnende definisjoner enn Bakers skarpskårne, og det har også vært gjort av mange av dem som har arbeidet med politisk kultur i nordisk historie. Et typisk eksempel er Thomas Muncks definisjon, i forordet til en bok som handler om nordiske politiske kulturer: “Broadly defined, political culture consists of all accepted ideas, institutions, commonly shared values and normal practices relevant to the exercise of power and the maintenance of order in society”.¹¹ Det er en definisjon vi kan leve godt med, så meget mer som det er kontrasten mellom politisk kultur og ukultur som særlig interesserer oss her. Men i denne vide og litt ulne definisjon er det likevel ett aspekt ved den politiske kultur som i vår sammenheng trenger å defineres skarpt: En politisk kultur er kjennetegnet ved at de som tilhører den, offentlig vil kunne

8. Baker 1990, s. 203–223.

9. Tønnesson 1989, s. 120–122.

10. Chilton 1988, s. 424–425.

11. Ihalainen et al. 2011, s. xviii. Sennefeldt 2001, s. 18 og siden Dørum og Bjerkås (red.) 2017, s. 16, har brukt lignende definisjoner.

være bekjent av de normer og tradisjoner den består av. Dette blir for oss et sentralt kriterium for å avgrense kulturen fra ukulturen.¹²

Hva er da politisk ukultur? Er det ikke strengt tatt bare en politisk kultur vi ikke liker? Mange vil hevde at dette klart normative begrep kan være nyttig å bruke om motstandere i politisk debatt, men at det ikke hører hjemme i *forskning* på politikk. Etter MeToo-kampanjen og de tilhørende skandalene er kanskje terskelen likevel blitt lavere for å bruke begrepet ukultur ikke bare for å uttrykke forargelse over forhold i samtiden, men også som et analytisk verktøy i utforskningen av historiske fenomener. Det er i hvert fall det vi forsøker her. Når begrepet ukultur går som en rød tråd gjennom de fleste artiklene, er det for å fange inn at det her ikke er den prinsipielle og selvbevisste motstand mot reform som primært interesserer oss, altså ikke de tilfeller hvor den ene stolte kultur står åpent og steilt mot den andre. Snarere er vi opptatt av de tilbøyeligheter som man sjelden eller aldri vedkjenner seg i full offentlighet. Ukulturen er den vrangsidan av egen kultur man ikke kan eller vil se. Den er som undersiden av en vakker prydstein i kulturens blomsterbed. Den er uløselig forbundet med oversiden, men selv er den presset ned i skammens jord og mørke, og der nede kravler mark og ormevingel og alskens lite innbydende kryp. Det kan være den alminnelige menneskelige treghet og motstand mot forandring, maktbegjær, opportuniste, sjalusi, den sadistiske gleden ved å devaluere eller skade medmennesker, maktarroganse, seksuelle drifter på avveie, drikkfeldighet og annen eskapisme. Slike vaner og holdninger vil alltid i større eller mindre grad ligge som en mørk understrøm under kulturens offisielle overflate. Politiske reformprosjekter kan strande, eller reduseres på grunn av slike forhold, og derfor kan de sies å være en del av den politiske kulturen, i form av en ukultur. Det er viktig å presisere at vi med ukultur slett ikke bare sikter til den motstand reformprosjekter møter på sin vei. Ukulturen kan like meget være en vrangside som kryper inn i reformprosjektet eller reformatorene selv. I én forstand dreier mange av artiklene seg om hvordan veien til helvete er brolagt med gode intensjoner. Vi ser flere eksempler på at nettopp stemplingen av motpartens karakter og atferd som ukultur (i tidens språk gjerne kalt «Raahed» eller et «Onde» eller lignende) for ettertiden framstår som maktarrogant ukultur i eliten.

Dette illustrerer at det ikke er mulig å trekke et knivskarpt skille mellom kultur og ukultur, blant annet fordi disse skillene åpenbart er gjenstand for historisk reforhandling og endring. Homoseksuell praksis har i store deler av menneskehetens historie vært sett på som både unatur og ukultur, og på det globale plan er det sørgelig klart at en slik vurdering ikke bare hører historien til. Men i liberale samfunn er det nå snarere intoleransen overfor homoseksualitet som av mange blir sett på som en skammelig ukultur, mens de homoseksuelle selv markerer sitt opprør mot den gamle, hemmelighetsbelagte ukulturstatus med Pride-parader i gatene. Når Conrad Nicolai Schwach blottstiller en homoseksuell ukultur i de høyere sosiale lag for 200 år siden (se nedenfor), er det ikke homoseksualiteten i seg selv de fleste moderne lesere reagerer på, men hemmeligholdet, hykleriet og maktmisbruket.

Siden begrepet ukultur forutsetter at noe er skambelagt, kan det på den annen side heller ikke brukes om politiske ideologier som vinner hegemoni, samme hvor avskyelige de måtte være, eller kanskje nettopp fordi de er for avskyelige til at uttrykket er dekkende. I

12. Dette ligger innbakt i kriterium nr. 4 på en god definisjon av politisk kultur i Chilton 1988, s. 423.

hvert fall fra det tidspunkt nazistene kom til makten i Tyskland, kan man ikke lenger kalle nazismen en politisk ukultur. Ordet blir på en gang misvisende og altfor svakt. Det blir misvisende fordi det ikke lenger dreier seg om en skambelagt underside av en grunnstein i kulturen. Med maktovertagelsen ble steinen veltet fullstendig opp-ned, og de menneskelige egenskapers slanger og småkryp kravlet fram og breiet seg i fullt dagslys. Problemet var nettopp at det avskyelige ble stuerent. Uttrykket blir på den annen side for svakt, fordi det dreide seg om en trussel mot sivilisasjonen som måtte nedkjempes med alle midler, og igjen tvinges ned til et nivå hvor den kunne behandles som – ukultur. Steinen måtte snus tilbake igjen, slik at den ondskap som hadde vært oppe i dagen kunne, om ikke fjernes helt, så i hvert fall holdes i sjakk ved at den igjen var blitt skambelagt.

En viktig inspirasjon til å velge relasjonen kultur–ukultur som innfallsvinkel på 1800-tallets historie, har vært Conrad Nicolai Schwachs skandaløse memoarer *Erindringer af mit Liv*. Vi har derfor satt Jens Johan Hyviks artikkel om dette verket først, og vier det også noe mer omtale her i innledningen enn de øvrige temaer. Schwachs memoarer omhandler særlig tiden 1790–1830 og ble utgitt første gang i 1992. De er en av periodens viktigste kilder til embetsstandens nattside og av tilværelsens tragiske, utrivelige eller skambelagte, men også ofte lattervekkende, aspekter i det hele. Schwach var i sin samtid en feiret forfatter. Så opplevde han i 1837 å bli gjenstand for en offentlig detronisering gjennom en drepende bokanmeldelse av hans *Samlede Digte. Første og Andet Bind*. Anmelderen Peter Jonas Collett, Camillas senere mann, gjorde det tindrende klart at Schwachs leilighetsdikt var helt uten det anstrøk av evighetens vingeslag som den nye autonomiestetikken krevde, men utelukkende egnet seg «til at læses under Duften av Oxesteg og Kage».¹³ Når Collett overhodet tok seg bryet med å anmelde Schwach, var det for desto bedre å ekspedere ham nedover «Glemsels Floder» og bidra til å «holde Farvandet frit for Vrag og Lig».¹⁴ Anmeldelsen virket etter hensikten. Fra da av var Schwachs renommé som dikter raskt svinnende, og etter hvert var han glemt av alle andre enn periodens spesialister. Schwach ble et av de mest synlige offer for den kamp for omrokering av kulturverdier som hadde Wergeland og Welhaven som frontfigurer. Men 130 år etter sin død skulle forfatteren av flyktige og behagelige selskapsbagateller altså komme til å få sin renessanse, og kanskje sin udødelighet, men i en helt annen genre. Schwachs ry i dag skyldes at han for den norske embetsmannskulturens *ancien régime* er blitt noe nær et motstykke til marki de Sade. Dermed har han også fått sin forsinkede hevn over den kultureliten som hadde vraket ham, for om han er nådeløst åpenhjertig om seg selv, spares heller ikke hans standsfeller for riset.

I memoarene møter vi en berømt professor i teologi ved Københavns Universitet som talte en glimrende latin, men som også, med Schwachs ord, var «bekjent for en mindre behagelig Egenskap». Han var på fritiden president for en «Klub av Pæderaster, for størstedelen Mænd paa Samfundets Høider, der betalte smukke unge Mandfolk for at lade sig bruge». Saken ble oppdaget da en kadett fikk konstatert «veneriske Saar in anu», og klubben ble oppløst, men historien neddyset.¹⁵ Vi møter også den gamle grandseigneur og inkompetente amtmann Georg F. Adeler. Han var så avhengig av sine underordnede at han, da han en sjelden gang måtte ekspedere en sak selv, etter sigende undertegnet med påskriften,

13. Sitert etter Beyer og Moi 1990, s. 162.

14. Sitert etter Stubhaug 2002, s. 13.

15. Schwach 2008, s. 127.

«i min Fuldmægtigs Absence Adeler». ¹⁶ Den gamle levemann møtte sitt endelikt i en grøftekant da sleden hans veltet, på hjemvei fra et pølsegilde i Gjerpen. Der hadde han «ædt saa frygteligt» at innvollene revnet da uhellet inntraff. ¹⁷ Om etegildene kunne være hemningsløse, gjaldt det i enda større grad drikkingen. Tidens drikkekultur kan symboliseres ved prokurator Jonas Wessel. Han var sønn av dikteren, og «havde arvet en Deel af Faderens Humor, men en endnu større Deel af Dennes Kjærlighed til far niente [lediggang] og til spiritueus Exaltation». I overstadig beruset tilstand skled han en kveld i 1836 ut i elven i Porsgrunn og endte sitt liv der. ¹⁸ I Schwachs framstilling fortøner hendelsen seg ikke så mye som et dramatisk og tragisk ulykkesøyeblikk, men mer som en nesten triviell og logisk avslutning på angjeldende persons glidebane i retning av en stadig fuktigere og mer utvisket eksistens.

Den langsomt druknende mann kan kanskje stå som et bilde på en overklassekultur som i visse henseende var utdøende. I den verden Hyvik skildrer ved bruk av Schwach, har ukulturen i eliten ofte preg av en form for grenseløshet som kan springe ut av maktfullkommenhet eller av manglende ansvarliggjøring og kontroll. I en del tilfeller dreier det seg om en atferd som tidligere hadde stor grad av aksept innenfor samfunnets privilegerte lag, men som fikk et klarere preg av ukultur etter hvert som endrete politiske rammebetingelser krevde omstilling. Dette er en av variantene av det statsviteren Francis Fukuyama kaller «political decay», politisk forfall, eller ukultur, i motsetning til politisk utvikling og modernisering. ¹⁹ Dette er en dysfunksjonell bivirkning av den stabilitet som i bunn og grunn er den store styrken ved menneskelig kultur og institusjoner: «The tremendous stability of normative behaviour is what creates enduring institutions and has allowed human societies to achieve levels of social cooperation unmatched by any other animal species». ²⁰ I sin behandling av sentrale temaer i Schwachs memoarer, viser Hyvik nettopp hvor vanskelig det er for en privilegert gruppe å gi avkall på sin maktposisjon og på det menneskebilde og verdensbilde som legitimerer den.

De tre siste artiklene i dette nummeret av *Heimen* er spadestikket ned i henholdsvis 1830-tallets (Nymark), 1840- og 50-tallets (Østberg) og 1870- og 80-tallets (Agøy) politiske offentlighet. De handler om forsøkene på å skape en ny debattkultur, basert på folkesuverenitet og ytringsfrihet, bærebjelker i den nye grunnloven av 1814. Ukulturen består i at forkjemperne for de nye idealer selv perverterte dem i kampen mot sine motstandere.

I Kristian Nymarks artikkel er det embetsmenneskets ideal om saklighet, konsensus og et skarpt skille mellom privat og offentlig som er tema. Disse idealer skulle tjene det enda mer høyverdige mål å frambringe et opplyst og samlet uttrykk for allmennviljen, slik at staten kunne styres i samsvar med denne. Disse idealer fikk dem til å bli blinde for at kritikk av offentlig maktmisbruk også måtte kunne være personrettet for å være relevant. Enda mer: Embetsmannsstatens samfunnsstøtter ga seg selv fripass til for eksempel å skjelle ut Peder Soelvold, redaktør av *Statsborgeren*, for klapperslange og statsborgerlig skrikhals. Bakgrunnen var at de mente han forrået og forsumpet den offentlige debatt ved å bedrive maktkritikk på personnivå. Men under dette lå også en bekymring for at et for stort meningsmang-

16. Schwach 2008, s. 40.

17. Schwach 2008, s. 42.

18. Schwach 2008, s. 46.

19. Fukuyama 2015, s. 461–466.

20. Fukuyama 2015, s. 463.

fold i offentligheten kunne få hele konsensusmodellen for opinionsdannelse til å bryte sammen. Det var Soelvolds kamp for å erstatte embetsmenn med bønder på tinget som var hans utilgivelige overtramp. Dermed var alle midler tillatt for å utestenge og knekke ham.

Kai Østberg tar for seg satirebladene *Kometen* (1842) og *Krydseren* (1849–1854). *Kometen* levde opp til sitt navn som et flyktig himmellegeme på offentlighetens himmel. Bladet ble også lite påaktet i samtiden. Det er likevel interessant som et tidlig forsøk i norsk presse på å utøve vedvarende maktkritikk med satiren som det primære virkemiddel. *Krydseren* videreførte denne tradisjonen, og med dette bladet fikk satirebladgenren for første gang et ganske stort gjennomslag i offentligheten. Satirikerne i *Krydseren* hadde selv opplevd embetsstandens dannelsesarroganse, og de slo tilbake med satirens våpen: latterliggjøring og karnevalistiske spillopper og overdrivelser. Samtidig var de selv rede til å bruke sin egen høyt utviklede språklige og litterære dannelses som en skolemesterkjæpp overfor folk under dem på den sosiale rangstigen, slik som for eksempel – skolelærere. I *Krydserens* angrep på Thrane-bevegelsen viste satirikerne sin suverene forakt for arbeiderklassens ufullkomne språkføring, en forakt som gjorde dem beleilig blinde for de alvorlige politiske realiteter som lå bak Thrane-bevegelsen og behandlingen av den. En lignende mekanisme viste seg, med mindre alvorlige utslag, i hovestadsatirikernes behandling av den norske provinsen. Hovestadsarrogansen trumfet ofte den patriotisme og folkelighet som også var en del av deres uttalte program og selvforståelse.

Nils Ivar Agøys tema er forsøkene på å utvide og demokratisere den politiske offentligheten under de store folkemøtene i tiden mellom 1870 og 1900. Disse skritt i demokratiserende retning førte også med seg at politiske ledere var villige til å gripe til manipulering av møteordenen, usakligheter og rene løgner for at deres eget parti skulle vinne fram. Her er perspektivet fra Nymarks og Østbergs artikler til dels snudd 180 grader. Agøy argumenterer for at de regjeringsvennlige karakteristikk av opposisjonens framferd som rå og løgnaktig i mangt var treffende. Løgner, manipulering og appeller til følelsene på bekostning av fornuft og sannhetsvilje gjorde det vanskelig å føre en saklig debatt om politiske spørsmål. Høyresiden var nok heller ikke uskyldig i så måte. Men ett retorisk knep som har vist seg å ha framtiden for seg, var det opposisjonen som hadde monopol på: Beskyldningen om at motparten var elitistisk og anti-folkelig. Både løgnene og den ostentative anti-elitismen bringer tankene hen på Donald Trump og andre populistere i moderne tid. Viljen til å forvrengte fakta eller fare med direkte løgner for å stemple motstanderen, er en del av en demokratisk ukultur som dessverre er blitt en mer aktuell del av arven fra demokratiets gjennombruddstid.

To av artiklene som hører til denne temakretsen om politisk kultur og ukultur, er av plasshensyn flyttet til neste nummer av *Heimen*, men de vil bli presentert her. De har det til felles at de begge bruker en sosial- og helsepolitisk problematikk som innfallsvinkel til spørsmålet om politisk kultur. Den første er Ellen Schrumpfs artikkel «Drikkeskikker og politisk kultur i Telemark på 1800-tallet», hvor vi blant annet treffer på den tidligere omtalte begersvinger Jonas Wessel. Schrumpf beskriver drikkekulturene og analyserer forsøkene på å begrense det som etter hvert ble definert som drikkeondet på 1800-tallet. Intelligenskretsen i hovedstaden hadde allerede i 1830-årene gått i bresjen for kampen mot den gamle råhet og svir i studentkretser som særlig ble dyrket blant patriotene i kretsen rundt Wergeland. Dannelsen av det konkurrerende *Studentforbundet* i 1832 var et tiltak i denne ret-

ning.²¹ P.J. Collett hørte til denne kretsen, og detroniseringen av Schwach var en del av den samme kulturkampen (se ovenfor). Schwachs ry som forfatter av drikke- og selskapsvers og som en patriot i Wergelands leir gjorde at man i ham så to eller tre fluer som kunne slås i den samme smekk. Det dydige *Studentforbundet* ble imidlertid en flopp, ikke minst fordi møtene ble for kjedelige og tørre, i flere betydninger av ordet.²² Men på 1840- og 1850-tallet vant intelligenskretsen fram i sin kamp for en mer forfinet selskapstone, og erobret da også de politiske og administrative maktposisjoner.²³ Dette var noe av bakgrunnen også for dreiningen i alkoholpolitikken. Schrumpf viser hvordan det som i stor grad hadde vært en lignende drikkekultur blant alle samfunnslag, i stadig større grad ble definert som forkastelig misbruk. Fordømmelsen ble særlig rettet mot underklassens drikking. Men om kulturens steiner snus, slutter de ikke å ha en side som vender ned. Omdefineringen av underklassens drikking til en ukultur kan selv sees som en form for ukultur, ut fra det perspektiv som Schrumpf anlegger på den norske avholdskulturen. Avholdskampen førte med seg intoleranse og utdefinering av noe som en gang så å si hadde vært felles *norske verdier*, for å holde oss til det sentrale begrep i en politisk debatt om blant annet geitost og vafler som verserte under stortingsvalgkampen sommeren 2017.²⁴

I den siste artikkelen i dette selskapet tar medisinhistorikeren Ole Moseng for seg kampen mot tuberkulosen. Og mot «tuberkulosen». Uttrykket henspiller nemlig ikke bare på legenes kamp mot sykdommen selv, men enda mer på enkelte legers kamp mot en mer moderne og effektiv vitenskapelig forståelse av den. Sykdomsbekjempelsen fikk et viktig gjennombrudd da den bakterielle forståelsen avløste den miasmatiske mot slutten av 1800-tallet. Moseng viser hvordan det foregikk en intellektuell dragkamp for å konseptualisere sykdommen på en mer moderne og relevant måte. Han er den av artikkelforfatterne som klarest skriver seg inn i den diskursivt orienterte kulturanalysetradisjon som er nevnt ovenfor. Men det begrep han dekonstruerer, er altså ikke et politisk, men et medisinsk begrep. Originaliteten i Mosengs analyse, og relevansen for vårt tema, ligger i at han viser hvordan samtidens rivninger om konstruksjonen av tuberkulose åpnet for en strid om konkret sykdomsbekjempelse som i høy grad var av politisk og lokalpolitisk art (Bergen og særlig Kristiania). Han viser hvordan motstanden mot en moderne sykdomsforståelse dels var begrunnet i et ønske om å bevare maktposisjoner innenfor det medisinske establishment, nasjonalt og lokalt, men også i liberalt politisk tankegods. De liberale, politiske ideer bidro her til å skape det frirom hvor tuberkelbasillene fritt kunne drive sitt destruktive spill. Spørsmålet er om de dermed også skapte et ideologisk alibi for en opportunistisk og forstokket motstand mot framskritt innenfor medisin og folkehelse, altså en treghetens, sneversynthetens og egoismens ukultur. Er det i den samme bås ettertiden vil plassere vår egen tids klimafornektere? Eller for å være mer nærgående: Ligner disse medisinske bremseklossene fra slutten av 1800-tallet på de av oss (de aller fleste) som nok anerkjenner at klimaendringene er menneskeskapt, men som ikke godvillig gir avkall på våre miljøødeleggende forbruks- og reisevaner?

Hva er så den moralske horisont bak den tilnærming vi her anlegger? Hva er så å si *vårt* reformprosjekt? Ett svar kan være: Ved å øke bevisstheten om denne vrangsidan av

21. Wallem 1916, s. 163–173.

22. Wallem 1916, s. 171–172.

23. Johansen 2017, s. 174–179.

24. Smith 2018, s. 84 og 87–88.

menneskelivet, kan man bidra til et mer realistisk syn på politiske reformers muligheter for å lykkes. Dette kan vaksinere mot en blind utviklingsoptimisme som dels kan ende i resignasjon, dels i et totalitært ønske om å utradere alt som stiller seg i veien for det såkalte framskrittet. Den sistnevnte holdning ligger i seg selv til grunn for noe av den verste politiske ukultur i historien.

Hvilken ukultur er det så vi eventuelt selv gir dere med på kjøpet sammen med vårt lille reformprosjekt? Er også vi på vei til et eller annet lite helvete med våre gode intensjoner? Og i så fall hvilket? Det får være opp til leseren å ta stilling til. God lesning!

LITTERATUR

- Almond, Gabriel og Sidney Verba 1963: *The Civic Culture. Political Attitudes and Democracy in Five Nations*. Princeton: Princeton University Press.
- Baker, Keith Michael 1990: *Inventing the French Revolution. Essays on French Political Culture in the 18th Century*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Beyer, Edvard og Morten Moi 1990: *Norsk litteraturkritikks historie 1770–1940, Bind 1: 1770–1848*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Chilton, Stephen 1988: «Defining Political Culture», i *The Western Political Quarterly*, Vol. 41, No. 3 (Sept. 1988), s. 419–445.
- Dørum, Knut og Trond Bjerkås 2017: *Eneveldet før undergangen. Politisk kultur i Norge 1660–1814*. Oslo: Scandinavian Academic Press.
- Ihalainen, Pasi et al. (red.) 2011: *Scandinavia in the Age of Revolution. Nordic Political Cultures, 1740–1820*. Farnham: Ashgate.
- Espeli, Harald og Yngve Nilssen 2016: *Riksrevisjonens historie 1816–2016*. Oslo: Fagbokforlaget.
- Fukuyama, Francis 2015: *Political Order and Political Decay. From the Industrial Revolution to the Globalization of Democracy*. London: Profile Books.
- Kaartvedt, Alf 1964: *Fra Riksforsamlingen til 1869*. Bind 1 i Alf Kaartvedt & al. (red.): *Det norske Storting gjennom 150 år*. Oslo: Gyldendal.
- Johansen, Anders 2017: «1814–1840. Landets beste menn», i Jostein Gripsrud (red.): *Allmenningen. Historien om norsk offentlighet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Roos, Merethe 2018: «Marcus Thrane, demokratiet og 1850-tallets opplysningsvirksomhet», i *Nytt Norsk Tidsskrift* 2-2018.
- Sennefeldt, Karin 2001: *Den politiska sjukan. Daluopprøret 1743 och frihetstida politiska kultur*. Hedemora: Gidlunds förlag.
- Schwach, Conrad Nicolai 2008: *Erindringer af mit Liv* (1848). Oslo: Ka Forlag.
- Smith, Christine Louise 2018: *Er politisk pressedekning partisk? En kvantitativ analyse av mediefremstillingen av kjønn, parti og politikere på nett under stortingsvalget i 2017*. Mastergradsavhandling i tverrfaglige kulturstudier, Universitetet i Sørøst-Norge.
- Stubhaug, Arild 2002: *Helt skal jeg ikke dø. Conrad Nicolai Schwach, hans liv og erindringer*. Oslo: Aschehoug.
- Teige, Ola 2015: «Korrupsjon i det norske og danske embetsverket etter 1814», i Erik Opsahl et al. (red.): *Den rianske vending. Festskrift i anledning professor Øystein Rians 70-årsdag 23. februar 2015*, Oslo: Novus Forlag, s. 193–208.
- Tønnesson, Kåre 1989: *Revolusjonen som rystet Europa. Frankrike 1789–1815*. Oslo: Aschehoug.
- Wallem, Fredrik B. 1916: *Det norske Studentersamfund gjennom hundrede år. Første del*. Kristiania: Aschehoug.